

Н. Г. ГОРОБЕЦЬ

Наталія Григорівна Горобець, здобувач Київського університету права НАН України

ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ ПРАВА ВЛАСНОСТІ В КОНТЕКСТІ ПЕРШОГО ПРОТОКОЛУ ДО КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД 1950 Р. ТА ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Формування правової, соціальної та демократичної держави тісно пов'язано із встановленням у державі належної системи правового захисту, такого фундаментального права людини, як право власності. Невипадково право на вільне володіння власністю знайшло своє закріплення в одному з фундаментальних європейських міжнародних договорів – Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. (далі – ЄКПЛ) (ст. 1 Першого Протоколу). Як відомо, за кількістю скарг, поданих до Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) скарги про порушення права власності посідають третє місце. Більше того, одна з перших справ проти України, розглянутих ЄСПЛ, також була пов'язана саме з порушенням права власності. Згодом таких справ щодо України розглянуто понад тридцять. У зв'язку з вищезазначеними положеннями проведення комплексного дослідження практики ЄСПЛ у контексті захисту права власності та вільне володіння нею є зараз актуальним завданням сучасної вітчизняної науки міжнародного права.

ЄКПЛ була підписана 4 листопада 1950 р. в Римі десятима європейськими державами. Відтоді вона стала фундаментом усього комплексу міжнародно-правового регулювання в галузі прав людини, її законних інтересів та потреб, відправною точкою на шляху цивілізованих європейських держав до втілення в життя загальнолюдських цінностей¹. Наразі 47 держав є сторонами цієї Конвенції².

Верховна Рада України ратифікувала ЄКПЛ 17 липня 1997 р.³, а 11 вересня 1997 р. вона набула чинності для нашої країни. Ратифікувавши ЄКПЛ 17 липня 1997 р., Україна визнала не лише право на «мирне володіння майном», а й згідно із положеннями ст. 1 Першого Протоколу до Конвенції визнала право на звернення фізичних та юридичних осіб до Європейського суду з прав людини за захистом своїх порушених прав та охоронюваних Конвенцією свобод, пов'язаних із реалізацією права власності.

Тепер кожен, хто перебуває під юрисдикцією України, після вичерпання всіх національних засобів правового захисту і впродовж шести місяців від дати прийняття остаточного рішення на національному рівні має не лише право, а й реальну можливість звернутися до ЄСПЛ (Франція, м. Страсбург) за захистом своїх прав та свобод, проголошених у Конвенції та додаткових протоколах до неї. Під поняттям «вичерпання національних засобів захисту» слід розуміти звернення заявника до всіх судових інстанцій держави, включаючи касаційну інстанцію – Верховний Суд України. Таким чином, у практичне життя впроваджено ч. 4 ст. 55 Конституції України: «Кожен має право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна»⁴.

Найбільш ґрунтовно проблеми захисту права власності в практиці ЄСПЛ викладено у роботах таких вітчизняних та російських юристів-міжнародників, як: І. М. Арцибасова, Ю.М. Антонян, І. П. Бліщенко, Ю. Ю. Берестневої, І. В. Бобровського, Н. Т. Блатової та інших. Окремі аспекти норм, які регулюють організаційно-правові аспекти діяльності ЄСПЛ, були предметом дослідження у науці міжнародного права та вивчалися, зокрема, К. А. Арістовою, В. Г. Буткевичем, Ж. П. Костою, М. І. Козюброю, Ф. Лічем, Г. Є. Лук'янцевим, О. О. Мережко, Г. Петцольдом, Л. Д. Тимченко, В. А. Тумановим, П. М. Рабіновичем, В. В. Мішиним, С. В. Шевчуком та іншими.

Метою цієї статті є дослідити поняття та сутність права власності в контексті Першого Протоколу до ЄКПЛ та усталеної практики Європейського суду з прав людини.

ЄКПЛ є міжнародним договором, який закріплює певний перелік найбільш важливих для людини суб'єктивних прав. Складовою цієї Конвенції є окремі протоколи, які доповнюють та розвивають її положення. Статтею 1 Першого Протоколу (1952 р.) до Конвенції встановлено: «Кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений свого майна, інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом або загальними принципами міжнародного права. Попередні положення, однак, ніяк не обмежують право держави запроваджувати такі закони, які, на її думку, необхідні для здійснення контролю за використанням майна відповідно до загальних інтересів або для забезпечення сплати податків або інших зборів чи штрафів».

Згідно зі сталою практикою ЄСПЛ положення ст. 1 Першого Протоколу містить «три окремі правила», які встановлені, відповідно, в першому реченні першої частини статті, другому реченні першої частини та в другій частині статті. Як вказав ЄСПЛ, ст. 1 встановлює три окремі правила. Перше правило, яке має загальний характер, проголошує принцип мирного володіння майном – воно встановлене в першому реченні першої частини. Друге правило стосується позбавлення майна і визначає певні умови для цього – воно розмі-

щене в другому реченні тієї ж частини. Третє правило визнає, що держави мають право, зокрема, контролювати використання майна відповідно до загального інтересу шляхом застосування таких законів, які вони вважають необхідними для таких цілей – воно міститься в другій частині⁵.

Проте ці принципи не є відокремленими один від одного. Друге та третє правило «стосуються конкретних випадків втручання у право на мирне володіння майном» і повинні тлумачитися в світлі загального принципу першого речення ст. 1 Першого Протоколу. Таким чином, друге та третє правило стосуються трьох найважливіших суверенних повноважень держави, а саме: права вилучати власність в громадських інтересах (eminent domain powers); права регулювати використання власності (police powers); права встановлювати систему оподаткування.

Так, у ст. 1 Першого Протоколу підкреслюється: «мирне володіння» означає, що порушення принципу, встановленого у першому реченні, може мати місце і за відсутності прямого або фізичного втручання у право власності особи. Наприклад, порушення може мати форму позбавлення можливості використовувати власність, ненадання відповідних дозволів або інших форм перешкоджання реалізації права власності, що є наслідком застосування законодавства або заходів органів державної влади. Позбавлення володіння – найсерйозніше обмеження права власності. Це є, власне, предметом безпосереднього регулювання другого речення першої частини ст. 1 Першого Протоколу, що вимагає, аби таке позбавлення відбувалося в громадських інтересах. Відповідно до стандарту, розробленого в практиці Суду, для встановлення відповідності певного урядового заходу вимогам цього принципу слід дослідити три критерії: чи мало на меті позбавлення власності «громадський інтерес»; чи був захід пропорційним означеним цілям; чи був такий захід правомірним⁶.

Відповідно до стандартів судової практики держава у випадках оскарження заходів контролю за використанням власності має довести наявність «розумного співвідношення пропорційності» між запровадженими заходами та правомірною метою, якої бажають досягти. У будь-якому випадку Суд визнає за державами доволі широке поле розсуду. Проте використання таких державних повноважень повинно відповідати матеріальним та процесуальним гарантіям, які випливають із першого принципу ст. 1 Першого Протоколу⁷.

Третій принцип, встановлений у ст. 1, стосується не позбавлення власності, а суверенних повноважень держави регулювати відносини власності. Попри доволі стриманий підхід Суду до питання визначення сумісності національних заходів щодо регулювання відносин власності, що був притаманний у перші роки діяльності установ Конвенції, практика Суду в подальшому розробила більш жорсткий стандарт розгляду справ за другою частиною ст. 1. Як і щодо більшості інших положень Конвенції, ст. 1 Першого Протоколу може вимагати від держави вжиття належних позитивних дій для забезпечення дотримання права власності навіть у відносинах між приватними особами тощо. Так, наприклад, держава може нести відповідальність за незабезпечення доступу власника до своєї власності.

Отже, як впливає з вищезазначеного, основною метою ст. 1 Першого Протоколу до Конвенції є запобігання свавільному захопленню власності, конфіскації, експропріації та іншим порушенням принципу безперешкодного користування своїм майном, до яких часто вдаються або схильні вдаватися на практиці уряди держав⁸. Слід зауважити, що в основу ст. 1 Першого Протоколу до Конвенції покладено два особливі рішення – «Маркс проти Німеччини» та «Спорронг і Лоннрот проти Швеції». У рішенні у справі «Маркс проти Німеччини» визначено мету ст. 1 Першого Протоколу – визнання права будь-якої особи на безперешкодне користування своїм майном⁹. У рішенні у справі «Спорронг і Лоннрот Проти Швеції» визначено основні вимоги стосовно застосування ст. 1 Першого Протоколу щодо захисту права власності. Як встановив Суд, положення ст. 1 Першого Протоколу передбачають такі правила захисту права власності: перша норма, виражена в першому реченні першого абзацу, має загальний характер і встановлює принцип безперешкодного користування майном, друга норма, зафіксована в другому реченні того ж абзацу, регулює випадки позбавлення власності, встановлюючи певні умови; у третій нормі, що зафіксована в другому абзаці, за державами-учасницями визнається право контролю над володінням власністю відповідно до загальних інтересів та право на запровадження законів, необхідних для цього.

Відповідно до прецедентної практики Суду, поняття «майно» включає в себе як «фактичне майно», так і майнові цінності, в тому числі боргові вимоги. Питання про майно виникає тільки тоді, коли особа може претендувати на відповідну власність, тобто мати на неї право. Саме по собі право на майно може розглядатися за змістом ст. 1 Першого Протоколу, якщо таке право буде конкретним, належним чином визначене у заявах, які подаються до ЄСПЛ. Разом із тим, положення ст. 1 Першого Протоколу не гарантують жодного права на те, щоб стати власником того чи іншого майна. Права в сфері користування власністю не можуть бути абсолютними, а тому можуть бути обмежені державою. Так, право на індексування заощаджень громадян не гарантується як таке ст. 1 Першого Протоколу до Конвенції. У рішеннях «Рудзинська проти Польщі», «Трайковський проти колишньої Югославської Республіки Македонії», «Гайдук та інші проти України»¹⁰ ЄСПЛ наголосив, що зазначена стаття не встановлює для держав загального обов'язку щодо проведення систематичного індексування заощаджень для виправлення згубних наслідків інфляції та збереження купівельної спроможності вкладених коштів, і заявники не є жертвами порушення державою щодо них ст. 1 Першого Протоколу до Конвенції, оскільки вони не претендували на свою реальну власність (тобто кошти, які були фактично покладені заявниками в банк, незалежно від їхньої теперішньої реальної вартості), а претендували на отримання благ (компенсаційні виплати), на які вони не мали права на той момент, оскільки це не було передбачено законодавством про компенсацію. Отже, виплати з компенсаційних рахунків не потрапляють під дію ст. 1 Першого Протоколу до Конвенції¹¹.

ЄСПЛ у своїх рішеннях неодноразово зауважував, що не існує жодного володіння власністю до тих пір, доки особа не може заявити про своє право власності. «Заявлення права» може означати «володіння майном», про яке йдеться у ст. 1 Першого Протоколу до Конвенції, якщо є достатні підстави для забезпечення цього права через суд у примусовому порядку. Для того щоб довести, що втручання у право власності відбулося, необхідно довести, що гарантії захисту, передбачені ст. 1 Першого Протоколу, було порушено.

Як свідчить аналіз практики ЄСПЛ, найчастіше втручання у право власності фізичних та юридичних осіб відбувається з боку державних органів, зокрема, органів виконавчої влади, іноді – органів судової влади, шляхом прийняття законодавчих актів чи при винесенні незаконного рішення суду, тоді як ст. 1 Першого Протоколу забороняє будь-яке невинуватене втручання державних органів. Втручання має бути законним, тобто здійснено на підставі закону. При цьому під «законом» Конвенція розуміє нормативний акт, що має бути «доступним» (accessible) та «передбачуваним» (foreseeable). Також закон має відповідати всім вимогам нормативного акта. «Доступність закону» означає наявність доступу та знань щодо цього закону в суспільстві та у осіб. «Передбачуваність» означає можливість передбачити певні дії або наслідки, що можуть виникнути в зв'язку із застосуванням закону¹².

ЄСПЛ у своїх рішеннях нагадує: незважаючи на те, що держави мають широкі рамки розсуду при визначенні умов і порядку, за яких приватна особа може бути позбавлена своєї власності, позбавлення останньої, навіть якщо воно має законну мету в інтересах суспільства, буде розглядатися як порушення ст. 1 Першого Протоколу, якщо не була дотримана розумна пропорційність між втручанням у права фізичної чи юридичної особи та інтересами суспільства. Також буде мати місце порушення ст. 1 Першого Протоколу й у випадку, коли наявний істотний дисбаланс між тягарем, який довелося понести приватній особі, та цілями щодо інтересів суспільства.

Цікавий приклад практики Суду являє собою справа «Святі монастирі». За цією справою кілька давніх монастирів за кілька століть накопичили майно різними шляхами, що не дають можливості реєстрації власності за допомогою таких порівняно недавніх правових механізмів, як реєстрація документів, які підтверджують право власності. У своїй скарзі до ЄСПЛ монастирі висловлювали претензію стосовно того, що частина їх сільськогосподарських земель і лісових угідь відійшла до держави і згодом стала використовуватися під управлінням урядового органу та грецької православної церкви. Хоча держава не зробила жодних дій щодо позбавлення монастирів даної власності, вона могла зробити це в будь-який час. Закон, що регулює такі угоди, не містив ніяких положень, що стосуються виплати монастирям компенсації за втрату їх власності. Приймаючи рішення про наявність порушення ст. 1 Першого Протоколу, ЄСПЛ відкинув аргумент уряду стосовно того, що шляхи набуття власності заявниками та джерела існування як монастирів, які направили скаргу, так і грецької православної церкви виправдовували невіплату компенсації¹³.

Для позначення процесу примусового передання власності від приватних суб'єктів до держави вживають кілька різних термінів. Найпоширенішим є «експропріація» (expropriation), що означає індивідуальні заходи, спрямовані на досягнення публічних цілей. Під «націоналізацією» (nationalization) розуміють серію експропріацій, яка базується на законодавчих актах, прийнятих для переведення окремої галузі до публічної власності. Також використовують такі слова, як «позбавлення» (deprivation) та «відібрання» (taking) (OECD, «Indirect Expropriation» and the «Right to Regulate» in International Investment Law»). Експропріація, або позбавлення власності, може відбуватися завдяки втручанням держави в користування майном, навіть якщо саме по собі майно не було відібране, а юридичний зв'язок із власником не порушений. Такі дії держави призводять до того самого результату, що й експропріація, і мають назву «непряма», «повзуча», або «de facto» експропріація, або «заходи, що дорівнюють експропріації». При цьому, згідно з нормами міжнародного права, не всі державні заходи втручання в користування власністю є експропріацією. «Регулятивні заходи, як правило, являють собою законне застосування влади урядом. Такі заходи можуть серйозно втручатися в інтереси іноземного інвестора без того, щоб дорівнювати експропріації. Наприклад, іноземні активи, а також їхнє використання, можуть підлягати оподаткуванню, торговельним обмеженням, включаючи ліцензування й квотування, або валютне регулювання. Хоча такий висновок і може корегуватись залежно від особливих обставин кожної справи, але, як правило, такі заходи не є незаконними й не являють собою експропріації»¹⁴.

Ситуація в Україні стосовно питання непрямої експропріації дещо двояка. З одного боку, національне законодавство щодо відібрання розвинуте досить слабо. Так, Цивільний Кодекс України (далі – ЦКУ) містить у ст. ст. 350–354 кілька положень, які регулюють можливості примусового набуття власності на майно державою, однак, за винятком ревізії (ст. 353 ЦК України), яка може відбуватися лише за виняткових обставин, усі інші норми стосуються тільки окремих видів майна: земельних ділянок (ст. 350 ЦК України) і пам'яток історії й культури (ст. 352 ЦК України)¹⁵. Стаття 9 Закону України «Про режим іноземного інвестування» від 19 березня 1996 № 93/96-ВР¹⁶ передбачає, що «іноземні інвестиції в Україні не підлягають націоналізації». При цьому термін «націоналізація» залишається невизначеним. Наприклад, незрозуміло, чи відноситься до нього примусовий викуп земельних ділянок і пам'яток історії й культури, передбачені в ЦКУ, а також як він корелює із «примусовим відчуженням об'єктів права приватної власності», яке за Конституцією України (ч. 5 ст. 41) може бути застосоване лише як виняток, виходячи із суспільної необхідності, на підставі та в порядку, встановленими законом, і за умови попереднього й повного відшкодування їх вартості. Ще більш невизначеним є питання прямої експропріації. Вона не згадується в жодному внутрішньому нормативно-правовому акті. Академічні дослідження з цього приводу, на відміну від літератури щодо зворотного процесу, тобто приватизації, також майже відсутні.

З іншого боку, згідно зі ст. 17 Закону України «Про виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV¹⁷ українські суди мають застосовувати при розгляді справ практику ЄСПЛ як джерело права. ЄСПЛ є одним із найвпливовіших джерел практики щодо непрямой експропріації у світі. Саме ЄСПЛ неодноразово зазначав, що «при визначенні того, чи відбувалося позбавлення майна..., необхідно не тільки встановити, чи мало місце формальне відібрання або експропріація власності, але й дивитися за зовнішній фасад і розглянути реальні обставини оскаржуваної ситуації. З огляду на те, що Конвенція призначена гарантувати права, які є «практичними й ефективними», треба встановити, чи дорівнює ситуація *de facto* експропріації»¹⁸.

При розгляді заяв про втручання держави у здійснення права власності ЄСПЛ спершу розглядає, чи таке втручання здійснювалося для досягнення соціально значущої мети, а також у межах існуючого законодавства. Щодо першого критерію, Суд залишає державі можливість самостійного оцінювання (*margin of appreciation*). На практиці випадки визнання порушення ст. 1 Першого Протоколу саме з причини недотримання цієї вимоги є поодинокими. Те ж саме стосується й вимоги законності відібрання. ЄСПЛ у справах про право власності рідко вдається до аналізу відповідності оскаржуваного заходу національному законодавству, вважаючи, що його юрисдикція в цій сфері обмежена та що він не може підміняти собою національні суди, чією прерогативою є тлумачення національного права навіть тоді, коли в ЄСПЛ є сумніви щодо законності дій держави. Після встановлення публічно значущої мети й законності втручання ЄСПЛ переходить до аналізу пропорційності оскаржуваного заходу. На цьому етапі виникає питання про компенсацію. ЄСПЛ вважає, що відібрання власності для задоволення публічних інтересів (незалежно від того, є це відібрання відкритим чи фактичним) без сплати компенсації може вважатися обґрунтованим тільки за виняткових обставин. При цьому в практиці ЄСПЛ ще не було випадку визнання наявності таких «виняткових обставин». Якщо законодавство держави-відповідача не передбачає компенсації за позбавлення власності, у тому числі фактичне, або така компенсація не була сплачена протягом тривалого терміну з вини держави, ЄСПЛ приймає рішення про непропорційність оскаржуваного заходу, тобто про порушення ст. 1 Першого Протоколу.

У жодній справі ЄСПЛ не надавав абстрактного визначення фактичного позбавлення, тому встановити значення цього терміну можна тільки на основі чинної практики. У справі *Dacia S.R.L. v. Moldova*, ЄСПЛ встановив, що скасування національним судом результатів приватизаційного аукціону щодо готелю на формальних підставах у ситуації, коли набувач виконав усі встановлені державою вимоги й кілька років володів об'єктом приватизації, дорівнює позбавленню власності на приватизоване майно. Так, ЄСПЛ у справі *N.A. and Others v. Turkey* (ділянка землі, яка була законно успадкована заявником і на якій він розпочав будівництво готелю, була визнана такою, яка не може знаходитися в приватній власності, що призвело до анулювання відповідного запису в кадастровій книзі) також вирішив, що дії держави дорівнюють фактичній експропріації. У дещо схожій справі *Jahn and Others v. Germany* заявники отримали земельну ділянку за законодавством Німецької Демократичної Республіки, і після об'єднання Німеччини їхня власність на ці ділянки була підтверджена ФРН¹⁹. Однак кілька років по тому національний суд визнав, що земля на момент об'єднання знаходилася у власності заявників незаконно (за законодавством НДР) і скасував їхню реєстрацію в кадастрі як власників цієї ділянки. У цій справі ЄСПЛ визнав, що відбулася фактична експропріація майна.

Справи, коли з формальних міркувань держава скасовує власність приватної особи або робить її бізнес неможливим чи нерентабельним, є непоодинокими в практиці українських судів. Такі дії держави можуть інколи становити фактичну експропріацію і, відповідно, вимагати компенсації (ст. 1 Першого Протоколу до ЄКПЛ). І український бізнес, й іноземні інвестори можуть скористатися практикою ЄСПЛ, відстоюючи свої позиції в українських судах, або, якщо захист своїх прав на національному рівні виявився марним, звернутися до ЄСПЛ.

Отже, з урахуванням вищезазначених положень можна зробити висновок про те, що ЄСПЛ, запровадивши через «три правила» фактично нову структуру ст. 1 Першого Протоколу, значно розширив сферу застосування права на «мирне володіння майном». Причому сьогоденне розуміння кожного з трьох правил та у їх сукупності значним чином відрізняється від того змісту, який вкладав у них Суд у 1982 р. при розгляді справи *Sporrong and Lönnroth*. Подальший розвиток поглядів на зміст, розуміння й реалізацію права на власність через призму трьох правил надає можливість розкрити нові грані цього права та розширити сферу свободи людини від необґрунтованого втручання держави.

Наразі прецедентна практика ЄСПЛ дає змогу вивчати сферу застосування ст. 1 Першого Протоколу до Конвенції, яка є однією із найбільш застосовуваних статей. Прецедентне право ЄСПЛ в сфері застосування ст. 1 Першого Протоколу до ЄКПЛ ще розвивається, і в майбутньому, з огляду на збільшення кількості розглянутих справ у національних судах, зростатиме й кількість звернень до ЄСПЛ. У зв'язку з цим, на нашу думку, вкрай необхідно вчасно сприйняти принципи здійснення правосуддя в рамках європейської системи права і не допустити створення негативної прецедентної бази щодо стану дотримання положень ЄКПЛ в Україні. Саме тому національним судам та органам державної влади необхідно приділяти більше уваги законному, об'єктивному й справедливому розгляду справ, пов'язаних із порушенням майнових прав фізичних та юридичних осіб²⁰.

¹ Цивільне право України : підруч. : у 2 кн. / Д. В. Боброва, О. В. Дзера, А. С. Довгерт та ін.; за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К. : Юрінком Інтер, 2001. – Кн. 1. – 861 с. ; Кн. 2. – 780 с.

² Офіс Ради Європи в Україні : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.conventions.coe.int/Treaty/Commun/ChercheSig.asp?NT=005&CM=8&DF=21/02/2015&>

³ Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції: Закон України від 17 липня 1997 р. № 475/97-ВР // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1997. – № 40. – Ст. 263 (зі змінами).

⁴ Конституція України // Відомості Верховної Ради. – 1996. – № 30.

⁵ Комаров В. В. Рішення Європейського Суду з прав людини та Конституційного Суду України: проблема конкуренції / В. В. Комаров // Проблеми законності. – Х., 2009. – Вип. 100. – С. 31–41.

⁶ Кононенко В. П. Роль Загальної декларації прав людини в інтерпретації Європейським судом Конвенції 1950 р. / В. П. Кононенко // Проблеми законності. – Х., 2008. – Вип. 99. – С. 206–220.

⁷ Там само. – С. 220.

⁸ Там само. – С. 210.

⁹ Прияччук І. В. Право на справедливий судовий розгляд за Європейською конвенцією про захист прав людини та основних свобод (1950) у процесі здійснення цивільного судочинства: сутність і зміст / І. В. Прияччук // Розвиток підприємництва в Україні і європейський правовий досвід (економічні та юридичні аспекти). – К., 1998. – С. 11–19.

¹⁰ Справа «Гайдук та інші проти України» : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/980_050

¹¹ Рабінович П. Вплив рішень Європейського суду з прав людини на національну юридичну практику: спроба порівняльної характеристики / П. Рабінович // Вісник Академії правових наук України. – Х., 2000. – № 2 (21). – С. 11–19.

¹² Там само. – С. 18 (73).

¹³ Буробіна В. Н. Адвокатська діяльність : навч.-практ. посіб. – 2-е вид., перероб. і доп. / В. Н. Буробіна. – М. : «ІКФ» «ЕКМОС», 2003. – 624 с. (6).

¹⁴ Яковлев А. А. Особливості публічно-правового закріплення права на вільне володіння власністю у Протоколі 1 до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод / А. А. Яковлев // Зовнішня торгівля: право та економіка. – К. : Українська академія зовнішньої торгівлі, 2007. – № 6 (35)/2007. – С. 113.

¹⁵ Цивільний кодекс України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2003. – № 40–44. – Ст. 356.

¹⁶ Про режим іноземного інвестування : Закон України від 19 березня 1996 р. № 93/96-ВР. – № 19. – Ст. 80.

¹⁷ Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2006. – № 30. – Ст. 260 (зі змінами, внесеними згідно із Законом № 3135-VI від 15.03.2011).

¹⁸ Земельна реформа: правові аспекти / В. І. Гуменюк, В. П. Паліюк. – К. : Вид. дім «Ін Юре», 2005. – С. 40–45.

¹⁹ Рабінович П. Вказана праця. – С. 18.

²⁰ Кононенко В. П. Вказана праця. – С. 34.

Резюме

Горобець Н. Г. Поняття та сутність права власності в контексті Першого Протоколу до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. та практики Європейського суду з прав людини.

У статті досліджуються поняття, сутність та юридична природа права власності відповідно до Першого Протоколу до Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року. Проаналізовано деякі рішення Європейського Суду з прав людини та його тлумачення поняття «права власності». Обґрунтовано необхідність впровадження практики Європейського Суду з прав людини в контексті захисту права власності в українську правозастосовну та правотворчу діяльність.

Ключові слова: Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод, 1950 р., Перший Протокол до Конвенції, право власності, право на володіння майном, прецедентна практика, Європейський Суд з прав людини, законодавство України тощо.

Резюме

Горобець Н. Г. Понятие и сущность права собственности в контексте Первого Протокола к Конвенции о защите прав человека и основополагающих свобод 1950 г. и практики Европейского суда по правам человека.

В статье исследуются понятие, сущность и юридическая природа права собственности согласно Первого Протокола к Европейской конвенции о защите прав человека и основополагающих свобод 1950 года. Проанализированы некоторые решения Европейского Суда по правам человека и его толкование понятия «права собственности». Обоснована необходимость внедрения практики Европейского Суда по правам человека в контексте защиты права собственности в украинскую правоприменительную и правотворческую деятельность.

Ключевые слова: Конвенция о защите прав человека и основных свобод, 1950 г., Первый Протокол к Конвенции, право собственности, право на владение имуществом, прецедентная практика, Европейский Суд по правам человека, законодательство Украины и т.д.

Summary

Gorobets N. Concept and essence of property right within the context of Protocol 1 to the European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms dated 1950 and European Court of Justice practices.

The paper addresses the concept, essence and legal nature of property right within the context of Protocol 1 to the European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms dated 1950. Article also contains the analysis of certain judgments of the European Court of Justice and its interpretation of “property right” concept. Paper substantiates the necessity to implement European Court of Justice practices in the context of property right protection into Ukrainian law-enforcement and law-making activities.

Key words: Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms dated 1950, Protocol 1 to Convention, property right, property possession right, case law, European Court of Justice, legislation of Ukraine, etc.

О. О. ГРИЦУН

Ольга Олександрівна Грицун, здобувач Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ПИТАННЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ТЕРОРИЗМУ

У XXI ст. інформаційно-комунікаційні технології та стрімкий розвиток технічного прогресу стали не лише каталізатором позитивних змін, розвитку електронної торгівлі, впровадження новітніх технологій у виробництво, медицину, освіту, науку та інші галузі, а й, на превеликий жаль, перетворились на засіб для досягнення терористичних цілей. Можливість здійснення терористичного акту з будь-якої точки земної кулі, ігноруючи державні кордони та заходи безпеки, мінімальні капіталовкладення та труднощі у виявленні джерела загрози уповноваженими органами сприяли появі однієї із найбільших загроз людства – інформаційного тероризму. Терористичні угруповання використовують мережу Інтернет як засіб та як простір для вчинення терористичних актів, а також як засіб комунікації, вербування послідовників, поширення відповідної літератури та залучування людей шляхом он-лайн трансляцій актів насилля. Важко спрогнозувати наслідки від терористичних дій у мережі Інтернет, вони можуть коштувати життя великої кількості людей, значних фінансових втрат та навіть втрати обороноздатності держав. Оскільки інформаційний тероризм має транснаціональний характер, а його наслідки можуть поширюватись на території одразу кількох держав, необхідно створити міжнародно-правові механізми протидії цьому явищу, а також розробити та реалізувати правові заходи забезпечення безпеки в інформаційному просторі.

Окремі аспекти проблеми правового регулювання інформаційного тероризму розглядалися у працях В. О. Васеніна, В. Д. Недільніченко, М. Герке, А. В. Крутських, А. Д. Єлякова, Р. А. Шаряпова, Ш. Шольберга, М. Дюмонтє та Дж. Бірда. Питання використання терористами засобів масової інформації досліджувались О. Л. Вартановою, методологічні проблеми протидії інформаційному тероризму висвітлено в роботах В. В. Яценко та А. А. Сальникова. Проте малодослідженим залишилось питання міжнародно-правового регулювання інформаційного тероризму і комплексного аналізу нормативних документів міжнародних організацій та існуючих теоретичних концепцій, присвячених цій проблемі.

Мета статті – дослідити питання розвитку міжнародно-правового регулювання співробітництва держав у боротьбі з інформаційним тероризмом, проблеми, а також ступінь розробки понятійного апарату у цій сфері.

Цілі статті: аналіз нормативних документів міжнародних та регіональних організацій у сфері регулювання проблеми використання мережі Інтернет в терористичних цілях та існуючих теоретичних підходів до розуміння поняття інформаційного тероризму.

Широкомасштабне використання інформаційно-комунікаційних технологій та підвищення рівня залежності держав, а саме їх критично-важливих інфраструктур, від новітніх технологій спровокували появу нового явища у сфері міжнародної інформаційної безпеки – інформаційного тероризму. На даний момент загальноприйнятого визначення цього поняття не існує, в теорії міжнародного права та в міжнародно-правових документах зустрічаються різні визначення: «кібертероризм», «інформаційний тероризм» та «комп'ютерний тероризм». Спільними для усіх цих понять є характерні риси, притаманні цьому поняттю, а саме: «використання комп'ютера як інструменту злочину; наявність Інтернету як міжнародного інформаційного простору, в якому розміщується об'єкт злочину; та навмисна атака з боку злочинців чи злочинних груп на комп'ютери, інформацію, програми, локальні та глобальні мережі, що може спричинити загибель людей, порушення суспільного порядку, екологічні чи техногенні катастрофи»¹.

Досліджуючи питання інформаційного тероризму, науковці акцентують увагу на подвійній ролі інформаційно-комунікаційних технологій у здійсненні актів інформаційного тероризму. З одного боку, інформаційно-комунікаційні системи та технології можуть розглядатись як об'єкт нападу, а з іншого – як зброя в руках терористів². Достатньо важко провести чітку межу між інформаційним тероризмом та використанням інформаційних технологій у воєнних чи кримінальних цілях. Тому основними відмінностями інформаційного тероризму від інших протиправних діянь в інформаційній сфері є його цілі, що притаманні і терористичним актам в загальному їх розумінні. До цих цілей ми можемо віднести: «залучування населення, створення атмосфери страху та паніки, створення атмосфери загрози повторення теракту, виклик великого суспільного резонансу, наслідки, небезпечні для життя та здоров'я людей, поширення інформації про теракт для широкої аудиторії».

Характерними рисами терористичних актів в інформаційній сфері є: «прихований характер підготовки та реалізації таких діянь – відсутність проявів та слідів проникнення; масштабність атак – нанесення удару по великій кількості об'єктів; синхронність атак – вони можуть бути здійснені одночасно по багатьом об'єк-